

глушает их, прячет за россыпью других деталей, отвлекая от имени Чехова и вместе с тем не давая забыть о нем. Он словно следует наказу Чехова – не произносить надгробных речей, а может быть, его прижизненному творческому завету – «быть в работе до аскетизма правдивым и простым» [3, с. 59].

Источники и литература

1. Бунин И. А. Господин из Сан-Франциско / И. А. Бунин // Бунин И. А. Полное собр. соч. : в 13 т. – Т. 4. – М. : Воскресенье, 2006. – С. 75–92.
2. Бунин И. А. Дневники. 1881–1953 / И. А. Бунин // Бунин И. А. Полное собрание сочинений : в 13 т. – Т. 9. – М. : Воскресенье, 2006. – С. 235–418.
3. Бунин И. А. Чехов [О Чехове] / И. А. Бунин // Бунин И. А. Полное собрание сочинений : в 13 т. – Т. 9. – М. : Воскресенье, 2006. – С. 56–73.
4. Сухих И. Н. Русская литература. XX век / И. Н. Сухих // Звезда. – 2008. – № 7–10 (№ 9 : Серебряный век: лики модернизма). – С. 202–247.

Богданова Ольга. **Ім'я Чехова та оповідання І. Буніна «Пан із Сан-Франциско».** У статті переосмислено традиційну ідейну складову частину оповідання й запропоновано новий погляд на класичний текст російської літератури. Ім'я А. П. Чехова безпосередньо пов'язано з історією створення оповідання й обставинами, які спричинили філософські роздуми І. Буніна. Запропоновано перейти від негативної аксіології образу пана із Сан-Франциско, відмовитися від соціологічного складника при його оцінках, подивитися на характер персонажа ширше й побачити за ним образ загальнолюдський, долю кожної людини – пана, слуги, письменника чи художника, самого Буніна чи Чехова.

Ключові слова: російська література початку XX ст., А. П. Чехов, І. А. Бунін, проза, традиція, оповідання, символ, деталь, біографізм.

Bogdanova Olga. **The Chekhov's Name and the Bunin's Story «The Gentleman from San Francisco».** The article «The Name Chekhov and I. Bunin's story “The Gentleman from San Francisco”» by O. V. Bogdanova contents rethinking traditional ideological component of the story and offers a new view on the classic text of Russian literature. The name of A. P. Chekhov directly associated with the history of the story and the circumstances that gave rise to Bunin philosophical reflections. The author proposes to move from a negative axiology of the image of the gentleman from San Francisco, to abandon the sociological component of his evaluation, to look wider at the nature of the character and to see into it every single person – a gentleman, a servant, a writer or an artist, Bunin or even Chekhov.

Key words: Russian literature of the early twentieth century, A. P. Chekhov, I. A. Bunin, literature, tradition, story, idea, symbol, detail, biographism items.

Статья поступила в редколлегию
08. 02. 2016 г.

УДК 821.161.2-31 Шевченко 1/7.08

Дмитро Боклах

Хронотоп Академії мистецтв у системі топосу Петербурга: семантика локального часопросторового континууму (на матеріалі повісті «Художник» Т. Шевченка)

У статті досліджено взаємозв'язок топографічного, психологічного, метафізичного хронотопу Академії мистецтв як складників топосу Петербурга. Проаналізовано специфіку художнього зображення й семантику часопросторового континууму Академії мистецтв.

Ключові слова: хронотоп, простір, топос, локус, часопросторовий континуум.

Постановка наукової проблеми та її значення. Місто репрезентує собою особливу конструкцію в просторі людства, але гігантського масштабу, щось таке, що можливо сприйняти лише протягом тривалого часу [8, с. 15]. Простір міста належить до найважливішого структурно-семантичного складника міста, надаючи йому антропологічного звучання. Дослідженню феномену міста та процесів урбанізації присвячено роботи філософів, психологів, культурологів М. Вебера,

О. Шпенглера, К. Юнга, В. Глазичева, Д. Замятіна, К. Лінча, Л. Мамфорда та ін. До питання розгляду художнього образу міста в літературі зверталися М. Анциферов, І. Вихор, Е. Гончаренко, Т. Гундорова, Ю. Лотман, Р. Мовчан, М. Петровський, В. Топоров, В. Фоменко, Т. Цив'ян та ін.

Урбаністичне середовище міста – це обов'язково простір у часі. Топос міста як географічний конструкт у художньому творі набуває характерних рис персоніфікації крізь тло локального хронотопу конкретного місця дії. Поняття *хронотоп* у методологію літературознавства ввів М. Бахтін у значенні єдності категорій часу й простору як домінант відтворення значущих подій [2, с. 235]. Концепція хронотопу М. Бахтіна визначає проблему просторово-часових «форм героя» й «теорії світобачення та довілля» [7, с. 564], які разом складають розгляд образу героя крізь його внутрішній світ і просторове середовище в часі. У сучасному літературознавстві значний науковий інтерес становить урбаністичний хронотоп (О. Астаф'єв, Т. Бовсунівська, Т. Гундорова, О. Кискін, Н. Копистянська, Н. Тодчук та ін.) як особлива мова просторових відношень у середовищі міста та засіб окреслення особистості героя в різних площинах часу, історії, місця.

Міський простір у творчості українських письменників другої половини XIX ст. (твори Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, І. Франка та ін.) майже завжди географічний топос, у якому розгортаються реалістично зображені події, здійснюється моральний вибір героїв, де автор фіксує колізії міського способу буття крізь семіосферу хронотопу. Урбаністичний складник повісті «Художник» (1856) Т. Шевченка не позбавлений відтворення характеру людини міста й часопросторового континууму урбаністичної дійсності в різноманітних ракурсах, які не зводяться до позитивістського тлумачення образу міста.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Повість «Художник» ставала предметом ґрунтовних досліджень Ю. Барабаша, О. Бороня, І. Дзюби, О. Забужко, В. Фоменко та інших учених із розглядом поетикальної специфіки відтворення художнього образу Петербурга. Ю. Барабаш стверджує, що «серцевину» повісті «Художник» утворює «хронотоп Академії», часовий складник якого визначає період знайомства героя з художниками та входження до їхнього середовища, а просторовий складник пов'язаний із Петербургом, переважно з Академією мистецтв і майстернею Брюллова [1, с. 306]. Однак, попри достатню науково-критичну рецепцію теми розгляду образу Петербурга, у повісті «Художник» малодослідженою залишається проблема багатоаспектного тлумачення семантики локального часопросторового континууму Академії мистецтв у системі топосу міста, що й зумовлює **актуальність роботи.**

Мета розвідки – спроба дослідження функціонування хронотопу Академії мистецтв як образної універсалії міста й світу у свідомості героїв на прикладі повісті «Художник» Т. Шевченка. Окреслена мета визначає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити теоретико-методологічну основу хронотопного аналізу; 2) з'ясувати особливості втілення та взаємозв'язку топографічного, психологічного, метафізичного хронотопу Академії мистецтв; 3) окреслити характерні риси моделювання локального часопросторового континууму Академії мистецтв з урахуванням художньої й авторської версії простору.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Розгляд координат локального простору міста як певного світу життя героїв ґрунтується на концептуальному моделюванні «часу» й «місця» конкретної дії. Хронотоп (грец. *chronos*: час, *topos*: місце) – суттєвий взаємозв'язок часових і просторових відношень, художньо освоєних словом, за допомогою яких окреслюється образ людини в літературі [7, с. 564], а також обумовлюється територіальний аспект відтворення художньої дійсності. Основний часопростір повісті «Художник» – хронотоп Петербурга – часовий проміжок життя юного героя-художника, що протікає в зовнішньому (простір Петербурга) і внутрішньому (широкий простір Академії мистецтв) аспектах. Хронотоп Академії мистецтв містить «територіальний» та «інтелектуальний» аспекти відтворення подій і концентрує в собі ключовий просторово-часовий континуум твору загалом.

Дослідження хронотопу Академії мистецтв крізь призму понять часу й простору винятково в територіальному аспекті було б неповним. Використовуючи методологію хронотопного аналізу П. Торопа, виокремлення та розгляд часово-просторових координат Петербурзької академії мистецтв передбачає дослідження нами трьох співіснуючих часопросторів: 1) топографічного; 2) психологічного; 3) метафізичного [12]. Загалом хронотоп Академії мистецтв актуалізується й вичленується такими компонентами: 1) простором набережної Неви; 2) часовим періодом знайомства юного героя

з художниками; 3) періодом захисту творчого проекту; 4) майстернею К. Брюллова; 5) роботою в мистецьких класах; 6) локальним осередком академічного містечка.

Топографічний хронотоп Академії мистецтв – домінантний складник предметного урбаністичного топосу Петербурга. Топографічний хронотоп є хронотопом сюжету, він поділяє твір на ряд просторово-часових одиниць, які відповідають сюжетним лініям [12], тому, на думку М. Бахтіна, «у хронотопі зав'язуються і розв'язуються сюжетні вузли. Можна прямо сказати, що хронотопам належить основне сюжетоутворююче значення» [2, с. 398]. Час набуває в хронотопі чуттєво-наочного характеру, а сюжетні події в ньому «<...> конкретизуються, обростають плоттю, наповнюються кров'ю» [2, с. 398], отже, стають зримими. Особливістю сюжету повісті «Художник» є зображення періоду становлення особистого життя й мистецьких здібностей юного майстра пензля крізь призму хронотопу Академії мистецтв. Топографічний часопростір Академії створюється за допомогою дії в реальних локусах (майстерня К. Брюллова, клас малювання), а також за допомогою атрибутики міста, дотичної «близькому» простору навчального закладу (набережна Неви, сфінкси, академічні ворота). Час на цій ділянці простору й твору загалом конкретно-історичний, бо зображується відома епоха кінця 30 – 40-х рр. XIX ст. і реальні події мистецького життя Петербурга в локальному континуумі Академії (діяльність К. Брюллова, О. Венеціанова). Відтворена дія в Академії мистецтв зосереджена в минулому часі, виринає в спогадах героя-оповідача й епістолярії юного художника, що передані зазвичай непрямую мовою. Спираючися на думку М. Кодака, у Т. Шевченка як реаліста часові відрізки заповнені розмаїтим змістом – психологічно-віковим, сезонно-календарним, біографічно-особистим, автор послуговується установкою секулярного сприйняття часоплину та його семантизації в координатах життєздійснення приватної особи [5, с. 49]. Простір, отже, безпосередньо пов'язується з часом оповіді, актуалізується в різних її площинах [7, с. 285]. Уходження юного героя до мистецького осередку художників у часовій ретроспекції відбувалося тривалий час, починаючи від знайомства з К. Брюлловим й автором-оповідачем до власне навчання в Академії мистецтв.

Урбанізована місцевість як цивілізаційний простір формує внутрішній світ людини крізь пейзаж. Виняткова аура Петербурга має сенс ретранслятора через естетичне сприйняття ландшафтного пейзажу академічної набережної: К. Брюллов «<...> стоить себе у огромного сфинкса и смотрит, как по вскрывшейся Неве скользит ялик с веселыми пассажирами и за ним тянется длинная тоненькая серебряная струйка» [14, с. 141]. Не випадково герой-оповідач зізнається, що літніми ночами зазвичай проводив своє дозвілля «<...> чаще всего на академической набережной» [14, с. 121] задля того, аби наситити душу митця окрасами міста.

Семантично навантаженим і темпорально містким середовищем хронотопу Академії можна вважати локус кабінету-майстерні К. Брюллова як місце неповторної творчої атмосфери, де навіть предмети побуту мають означення настроєвості: «В мастерской застали мы Липина. Он принес с свежими красками палитру и, усевшись в *спокойные* кресла, любовался <...> подмалевком портрета <...> Жуковского» [14, с. 141]. Особливістю топографічного хронотопу Академії мистецтв є злиття повсякденних і різних незліченних предметів, деталей побуту зі свідомістю героїв: «Красная комната, увешанная большею частью восточным дорогим оружием, сквозь прозрачные красные занавеси освещенная солнцем, меня, <...> на минуту поразила, а ему она осталась памятною до гроба» [14, с. 132], тому герой-художник під враженням від побаченого інтер'єру майстерні з подивом скрикує: «Все красное! Комната красная, диван красный. Занавеси у окна красные. Халат красный, и рисунок красный! Все красное!» [14, с. 132]. Акценти відтворення побуту стають суттєвими означниками подій і тому набувають важливого сюжетного значення [2, с. 378], оскільки все мистецьке життя героя-художника підкорене єдиній меті – бути в центрі уваги діяльності К. Брюллова: «После долгих и страшных испытаний забыл он все: и искусство, духовную жизнь свою, и любовь, отравившую его, и меня, искреннего друга своего, – все и все забыл, но красная декорация и Карл Павлович было его последним словом» [14, с. 132]. Кабінет-майстерня К. Брюллова уособлює місце успіхів і творчих звершень юного художника. Автор-оповідач згадує, як одного ранку він представив малюнок «Германика и танцующего фавна» великому майстрові свого «протеже», і тому «восторг его был неописанный, когда Брюллов ласково и снисходительно похвалил его рисунки» [14, с. 132]. У майстерні К. Брюллова відбуваються численні творчі зустрічі, які відбиваються в пам'яті оповідача: «<...> я застал В. А. Жуковского и М. Ю. графа Вельегорского.

Они любовались еще неоконченной картиной «Распятие Христа» <...>. Голова плачущей Марии Магдалины уже была окончена, и В. А. Жуковский, глядя на эту дивную плачущую красавицу, сам заплакал и, обнимая Карла Великого, целовал его, как бы созданную им красавицу» [14, с. 129]. М. Бахтін називає таку локальну конкретність дії як місце перетину просторових і часових рядів роману, де відбуваються зустрічі, створюються зав'язки інтриги, моделюються діалоги [2, с. 395], що складають структуру простору в дії.

Особистий простір – це локус, у якому здійснюється ідеал буття людини. Невіддільним елементом топографічного часопростору Академії для юного художника є копійка робота в мистецьких класах, де герой пізнає таїни майстерності пензля, але не відмежовується від суто «теоретичної» діяльності: «В продолжение лета постоянно занимался в классах и рано по утрам ходил с Йохимом на Смоленское кладбище лопухи и деревья рисовать» [14, с. 165]. Клас мистецтв – особливий індивідуальний простір творчої атмосфери, що відмежовує героя від побутових проблем, бо це простір чистого мистецтва та експериментаторства, який покинути не під силу навіть на прохання самого К. Брюллова: «Мне не хотелось оставить класс. И я начал было отговариваться <...>» [14, с. 191].

Т. Шевченко відтворює локальний осередок Академії мистецтв крізь призму героя-оповідача, що стає запорукою конкретизації місця дії: «Я в портик – и там заперто. <...> Через Литейный двор я вышел на улицу и, проходя мимо лавки Довициелли, увидел в окне кудрявый профиль Карла Великого» [14, с. 136]. Юний художник згадує, як намагався допомогти в бібліотеці К. Брюллову: «У него порядочная своя библиотека, но совершенно без всякого порядка; несколько раз мы принимались дать ей какой-нибудь толк, но только все безуспешно» [14, с. 151]. Деталізація окремого місця дії розширює можливості його рецепції в часі й просторі соціальної інтеракції.

Емотивний стан людини зумовлений відчуттями й переживаннями крізь призму простору дії. Психологічний хронотоп (часопростір героїв) Академії мистецтв реалізується крізь суб'єктивний світ душі й свідомості автора-оповідача та юного художника. Саме Академія мистецтв і стала тим життєвим середовищем, що зумовлює душевні переживання персонажів у межах інтелектуального локусу. У місті з'являється відчуття самотності, незрозумілої меланхолії, коли усе «<...> что-то не так, все чего-то недостает для <...> радости» [14, с. 141]. Натомість цей «неспокій душі» зникає тоді, коли оповідач «<...> пошел в Академию, зашел к Карлу Павловичу <...>» [14, с. 141].

Момент очікування результату про реалізацію творчого проекту героя-художника пов'язаний із відчутним емотивним переживанням: «Я вышел на улицу. Я боялся войти в Академию. Академические ворота мне показались разинутою пастью какого-то страшного чудовища. Побродивши до поту на улице, я перекрестился и пробежал в страшные ворота» [14, с. 177]. Хронотоп Академії стає простором невизначеності, можливої страхітливої невдачі, який актуалізується крізь просторовий образ «грізних» академічних воріт, що тепер відмежовує емотивно спокійний світ міста від «страху невідомості» в Академії. Простір переживання – це трансцендентний вихід за межі особистого «Я» [11, с. 155] з огляду на оточуючу атрибутику невизначеності. Тріумф усього життя для героя-художника в Петербурзі й Академії – бажана реалізація творчого мистецького проекту: «Ужасная минута близилась. Андрей Иванович <...> шепнул мне: «Поздравляю». Я в жизнь свою не слыхал и не услышу такого сладкого, такого гармонического звука» [14, с. 177]. Звук, почутий у стінах Академії, наблизив героя до абсолюту екзистенції повноцінного буття і здійснення заповітної мрії. А вже пізніше в листах до оповідача він напише: «<...> что бы я ни задумал, чего бы я ни пожелал, мне все удается. Все меня любят, все ласкают, начиная с нашего великого маэстро. А его любви, кажется, достаточно для совершенного счастья» [14, с. 190 – 191]. Як бачимо, насичене мистецьке життя в середовищі Академії дає героєві величезне емоційне задоволення й самореалізацію.

Усі часово-просторові визначення в літературі невіддільні одне від одного й тому завжди емоційно-ціннісно забарвлені [2, с. 391]. З огляду на це, хронотоп Академії мистецтв стає системою простору онтології з окремою культурою та ціннісними орієнтаціями, які відрізнялися від «примарної» генези цінностей Петербурга загалом: доречно було б тут сказати про викуп юного героя з кріпацтва й нахабність майстра Ширяева, збезчещення мічманом Параски. Однак не можна не зважати на наклепи Заурвейда про К. Брюллова, проте й вони не можуть затьмарити весь ціннісний спектр середовища художників Академії загалом. Цінностями в просторі Академії мистецтв є глибока повага, любов, саможертвність, товарицькість, емпатія стосовно один до одного.

К. Брюллов й автор-оповідач сприяли адаптації юного героя в просторі Академії, а Штернберг, Михайлов, Йохим, Демський та інші друзі ставали невід'ємними провідниками в академічних клопотах юного романтика.

Простір Академії мистецтв пронизаний духом культури й естетики: захопленням героями малярськими полотнами, читанням художньої літератури. Зрештою сам К. Брюллов дає настанови для мистецької творчості юному майстрові пензля: «<...> он мне строжайше запретил брать сюжеты из чего бы то ни было, кроме Библии, древней греческой и римской истории» [14, с. 151]. Поза сумнівом, уся сукупність мистецьких уявлень, смаків та оцінок, увесь спектр вартісних орієнтацій та пріоритетів лежить цілком у річищі класицистичного напрямку, що панував у стінах Академії мистецтв [1, с. 306].

Унікальність простору Академії є беззаперечною й обґрунтованою героєм-художником: «На дворе сырая, гнилая осень, а в Академии нашей блистательная выставка» [14, с.165]. Проекція мистецького діапазону Академії мистецтв наскільки сутнісно впливова на весь простір континууму, що здатна затмарити примару осінніх буднів міста. Відтак психологічний простір наповнений рецепцією естетики творів образотворчого мистецтва, що виступають локальними просторовими екфразисами й означниками місця дії: «Отворив двери в мастерскую, мне представилось огромное темное полотно, <...> передо мною стояла <...> живая осада Пскова. <...> На правой стороне от зрителя, на третьем плане картины, взрыв башни, немного ближе пролом в стене и в проломе рукопашная схватка. <...> На левой стороне картины, на втором плане, крестный ход с хоругвями и иконой Божией Матери <...>» [14, с. 180]. Екфразис значно розширює просторові й тимчасові межі сприйняття «чужого» образу [10, с. 171] певного локального місця або простору загалом. Продукуючи унікальне поле мистецького дискурсу в межах локального осередку, герой ніби створює свій особливий світ і рецепцію навколишніх предметів, атрибутів крізь відтворення малярських творів.

Місто створює різні психологічні умови буття індивіда своєю вуличною штовханиною, швидким темпом і різноманіттям побутового, професійного та громадського життя [4], тому подекуди героєва нестерпна меланхолія і самотність у вирі академічного життя бере гору над його сподіваннями: «Несмотря, однако ж, на всю полноту моего счастья, мне иногда бывает так невыносимо грустно, что я не знаю, куда укрыться от этой гнетущей тоски» [14, с. 192], яку не під силу розвіяти навіть близьким товаришам Штернбергу, Йохиму та ін. Екзистенційне переживання юного художника про успішність його творчого проекту ніби втягує нас у його «хронотоп свідомості», який підкорений юнацькій невпевненості й страхом передчуття невдачі, що ніяк не могла б відбутись: «Зато какое горькое, какое мучительное состояние души предшествует этой святой радости. Это ожидание. Несмотря на то, что Карл Павлович уверял меня в успехе, я так страдал, как страдает преступник перед смертной казнью» [14, с. 176].

Метафізичний часопростір – складніший, аніж вихід за межі свого «Я», це простір надсвідомості героя (виходячи з розуміння Е. Гуссерля, М. Мамардашвілі), що передус міметичному відтворенню матерії, розташуванню предметів середовища в часі. Метафізичний часопростір окреслює рівень опису та створення метамови – універсального слова, яке пов'язує рівні сюжету, свідомості й набуває у творі загалом метамовного значення, бо пов'язане з ідейним осмисленням цілого тексту, у тому числі простору й часу [12]. Герой-оповідач у цьому аспекті відтворення подій стає видимим у тому сенсі, що саме він установлює метамову опису середовища Академії та перебуває на перетині топографічного й психологічного часопросторів. Це відбувається завдяки згущенню, конкретизації прикмет часу та простору, де автор-оповідач перебуває над цими категоріями крізь призму минулого, себто функціонує в глибинах метафізичної рецепції. М. Мерло-Понті стверджує, що саме реципієнт надає простору сенсу й перетворює його на цілісне явище як універсальну можливість відношення і взаємодії речей у середовищі: «<...> ці відношення існують тільки завдяки суб'єкту, який їх описує і несе в собі <...>» [9, с. 313]. Отже, таким суб'єктом часопростору Академії стає більшою мірою автор-оповідач, який на початку твору в просторі «червоної кімнати» К. Брюллова говорить про кохання, що отруїло душу героєві [14, с. 132], натомість тільки наприкінці повісті дізнаємося про ці трагічні почуття. Кохання до Паші ніби витісняє героя з хронотопу Академії, з одного боку, у простір невідомості, а з іншого – у простір почуттів, тому він утрачає можливість відвідати «всесвітню столицю», увінчану «куполом Буонаротті»: «<...> этот счастливый,

очаровательный край закрылся для моего друга навсегда. Разве какой необыкновенный случай раскроет ему двери этого не мечтательного рая» [14, с. 204]. Герой-оповідач уже знає про розв'язку, тому саме він установлює часові та просторові межі подальших подій, генерує їх. Схарактеризована специфіка метафізичної рецепції просторово-часових координат Академії автором-оповідачем утворює своєрідний ландшафт міського середовища й інтер'єру Академії мистецтв, який спроектований з уривків-включень у сферу смислів та подій.

Просторовий континуум Академії мистецтв наділений аурую неповторності. Художній час у повісті лінійний і має автобіографічні риси крізь ретроспекцію зображення подій оповідачем. Світ Академії мистецтв як універсум відтворюється крізь безпосередню точку зору бачення автора-оповідача, що дає змогу «<...> зображати часово-просторовий світ з його подіями ніби якби він бачив і спостерігав за ним, ніби коли б він був усюдишущим його свідком» [2, с. 405]. Герой-оповідач у повісті «Художник» – частина Шевченкового задуму, тому він цілком підпорядковується авторському часопросторові. Часто має місце маніпуляція з простором, гра з часопростором. Людина здатна за допомогою фантазії, уяви, переселятися в інший простір – це підкорення реального буття розширенням свого внутрішнього простору [6, с. 88–89]. Здавалося б, автор-оповідач давно покинув часопростір Академії мистецтв, коли залишив Північну Пальміру, проте бачимо, що він крізь точку зору «згори» ніби перебуває в стінах Академії, прогулюючись її класами, тому існує в метафізичному часопросторі загалом зі своїми думками й емоціями, пов'язуючи сюжетний і психологічний рівні хронотопу: «<...> несчастный друг мой не давал мне нигде покоя. Ни в Академии, ни в Эрмитаже, ни в театре, словом, нигде. Его страшный образ везде преследовал меня» [14, с. 206]. Метафізичний часопростір Академії значно розширює виражальні функції: він не тільки перетинає предметний і внутрішній рівень місця дії, а стає результатом рефлексії самого автора-оповідача та його бачення Академії як цілковитого світу трансцендентного буття, багатоманітності його простору.

Локальний хронотоп міста завжди пов'язаний із предметним тлом топосу на рівні проблематики. Місто в прозі – це завжди топос, де розгортаються події, де дуже часто людина повинна, але не завжди спроможна зробити вибір [13, с. 340]. Вибір юного героя одружитися на Паші перекреслив його мистецьке життя в просторі Академії, тому О. Забужко обстоє тезу про спробу Т. Шевченка в повісті «Художник» деканонізувати образ міста крізь призму трагічної загибелі героя й негативного впливу міста на творчу особистість, себто твір презентує альтернативну правду про Петербург, покликану спростувати утверджений в імперській культурі «позитивний» образ столиці імперії [3, с. 59], натомість поза цією «правдою» лишається хронотоп Академії мистецтв як унікальний часопросторовий макрокосм буття в місті юного героя й оповідача, що несе відбиток антропоцентричності в структурі топосу міста.

Однак не можна ототожнювати реальну авторську й художню версію простору Академії мистецтв, бо остання не зовсім відповідає дійсності письменника, тому що «зображений світ, яким би він не був реалістичним і правдивим, ніколи не може бути хронотопічно тотожним із зображуваним реальним світом, де перебуває автор – творець цього зображення» [2, с. 405]. Як стверджує із цього приводу Ю. Барабаш, представлений у повісті образ художника не адекватний реальному Т. Шевченкові тих літ. Світ героя практично обмежений чотирма стінами брюлловської майстерні, натурними класами, галереєю античних відліпків та художньо-богемним довкружжям, коло його професійних занять звужене до навчальних студій строго в межах академічних програм [1, с. 309].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Семантика локального часопростору означена поетикою інтер'єру Академії й простору духу інтелектуального середовища, що утворюють семіотичний код дійсності та нову реальність одночасно, де межа локальних просторів дії умовна. Хронотоп Академії мистецтв концептуалізує зв'язок героїв із Петербургом, постає тлом розгортання мистецького життя юного художника та метафізичним простором для автора-оповідача. Сюжетний художній час, що презентує континуум Академії мистецтв, має чітку хронологію викладу подій, але ми спостерігаємо певні включення у «сферу смислів» простору й часу крізь епістолярій, хаотичні спогади героїв. Зовнішній вимір хронотопу Академії містить інформацію про часову та просторову організацію локальних подій у творі (околиці Академії, класи малювання, кабінет-майстерня К. Брюллова), а внутрішній вимір охоплює світ душі та свідомості персонажів, їхню пам'ять. Переплетення зовнішнього й внутрішнього вимірів хронотопу Академії мистецтв дає змогу простежити особистість героя-художника у двох просторах одночасно: у місці та часі фізичного

перебування й у вирі своїх емотивних переживань, думок, сподівань тощо. Топографічний хронотоп Академії мистецтв – предметно-атрибутивне тло значущих реалій світу навчального закладу, який інспірує суб'єктивний світ героїв у середовищі міста (психологічний часопопростір) крізь призму метамови героя-оповідача як універсального опису подій твору загалом (метафізичний часопопростір). Хронотоп Академії мистецтв дає суттєвий ґрунт для презентації локальних подій топосу Петербурга завдяки сюжетному переплетенню часу життя героїв в академічному середовищі, історичного часу кінця 30–40-х рр. XIX ст. на ділянці простору Академії та майстерні К. Брюллова. Художній простір міста у творах Т. Шевченка стає багаторівневим феноменом авторського мислення й майстерності, що потребує подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...» Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії / Ю. Барабаш. – Х. : Акта, 2001. – 375 с.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 504 с.
3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 148 с.
4. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя [Електронний ресурс] / Георг Зіммель ; [пер. з нім. Марти Філь] // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 29. – С. 315–325 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/zimmel.htm>
5. Кодак М. П. Авторська свідомість і класична поетика : монографія / М. П. Кодак. – К. : ПЦ «Фоліант», 2006. – 336 с.
6. Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова : монографія / Н. Х. Копистянська – Львів : ПАІС, 2012. – 344 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т 2 : М–Я. – 624 с.
8. Линч К. Образ города / К. Линч ; [пер. с англ. В. Л. Глазычева ; сост. А. В. Иконников ; под ред. А. В. Иконникова]. – М. : Стройиздат, 1982. – 328 с.
9. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / М. Мерло-Понти ; [пер. с франц. ; под ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина]. – СПб. : Ювента, Наука, 1999. – 603 с.
10. Соценко Н. Ф. Екфрасис в повісті Т. Г. Шевченка «Прогулка с удовольствием и не без морали» / Н. Ф. Соценко // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Каразіна. – Сер. : Філологія. – 2014. – № 1127. – С. 168–172.
11. Тодчук Н. Є. Роман Івана Франка «Для домашнього огнища»: час і простір : монографія / Н. Є. Тодчук ; [відп. ред. Н. Х. Копистянська]. – Львів : [б.в.] 2002. – 204 с.
12. Тороп П. Хронотоп / П. Х. Тороп // Словарь терминологии тартуско-московской семиотической школы / [сост. Я. Левченко ; под рук. И. А. Чернова] [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://diction.chat.ru/xronotop.html>
13. Фоменко В. Г. Українська урбаністична проза: еволюція, проблематика, поетика : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 / В. Г. Фоменко ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2008. – 378 с.
14. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 6-ти т. / Т. Г. Шевченко ; [редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 4 : Повісті. – 2003. – 600 с.

Боклах Дмитрий. Хронотоп Академии художеств в системе топоса Петербурга: семантика локального пространственно-временного континуума (на материале повести «Художник» Т. Шевченко). В статье исследована взаимосвязь топографического, психологического, метафизического хронотопа Академии художеств как составляющих топоса Петербурга. Теоретико-методологическую основу хронотопного анализа составляет классификация П. Торопа, который рассматривает существенную взаимосвязь предметных, личностных, сверхреальных уровней времени и пространства. Топографический хронотоп определяется за счет предметно-атрибутивных объектов Академии художеств. Психологический хронотоп выражает эмотивное, эстетическое и ценностное изображения событий. Метафизический хронотоп связывает уровень сюжета и сознания героев сквозь призму метаязыка как универсального слова. Внешнее измерение хронотопа Академии художеств содержит информацию о временной и пространственной организации локальных событий, а внутреннее измерение охватывает мир души и сознания персонажей. Рассмотрен вопрос о дискурсивном взаимодействии авторской и художественной модели пространства Академии художеств. Проанализирована специфика художественного изображения и семантика пространственного континуума Академии художеств.

Ключевые слова: хронотоп, пространство, топос, локус, пространственно-временной континуум.

Boklakh Dmytro. The Chronotope of the Academy of Arts in the System of Petersburg's Topos: Semantics of the Local Space-time Continuum (on a Basis of the Story «The Artist» by T. Shevchenko). The article contains the research of a relation of topographical, psychological, metaphysical chronotope of the Academy of Arts as the

constituents of the topos of Petersburg. The theoretical and methodological base for the chonotopical analysis consists in the classification of P. Torop, who observed a substantial relation between objective, personal, ultrareal levels of time and space. The topographical chronotope is determined by means of objective and attributive objects of the Academy of Arts. The emotional, aesthetic and values presentation of events are expressed with the pshychological chronotope. The metaphysical chronotope links the level of the plot and conscience of characters through the prism of the metalanguage as a universal word. The external dimension of the chronotope of the Academy of Arts contains the information on time and space framework of local events, while the internal dimension embraces the world of soul and conscience of the characters. The article contains the consideration of the discource interaction of author's and artistic models of space of the Academy of Arts. The specialties of artistic visualisation and semantics of spacial continuum of the Academy of Arts is analyzed.

Key words: chronotope, space, topos, locus, space-time continuum.

Стаття надійшла до редколегії
12. 01. 2016 р.

УДК 821.161.2

Світлана Бородіца

Рецепція прози Володимира Лиса в сучасному українському літературознавстві

У статті окреслено особливості романного мислення Володимира Лиса в українському літературно-критичному дискурсі початку XXI ст., простежено основні напрями рецепції текстів письменника сучасною літературознавчою наукою.

Ключові слова: автор, екзистенціалізм, жанр, неомодернізм, рецепція, роман.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проза Володимира Лиса репрезентує якісно нові аспекти національного письменства. Її вивчення в контексті естетично-філософських параметрів неомодернізму та екзистенціалізму є одним із важливих завдань сучасного літературознавства. Творчість письменника цілісно не аналізувалася, досі дослідники (В. Агеєва, О. Герасим'юк, О. Забужко, І. Зінчук, О. Клименко, О. Кравчук, В. Погорецький, Роксоляна Свято, Л. Якимчук та ін.) обсервували загальні проблеми його творчого доробку, тому конкретне дослідження є новим і актуальним.

Цікаво, що відомі громадські діячі, літературознавці, письменники по-справжньому захоплюються талантом майстра слова з Волині. Про це говорить сам автор: «Дуже хорошого листа написав мені Анатолій Дімаров. Він прочитав “Століття Якова” і надіслав такий відгук: “Володимире, несучи до суду позов. Маю 90 років, одне око, а ви змусили, не відриваючись, читати цілу добу”. Цікавих висновків, прочитавши цей же роман, дійшов Олександр Мороз, відгукнувся щиро, приязно. А ще до мене в редакцію на Волині приходив Юрій Луценко. Він приніс на знак подяки пляшку віскі і сказав, що завдяки “Століттю Якова” йому вдалося на три ночі втекти з в'язниці» [12].

Олександр Клименко наголошує: В. Лис «уміє писати романи і виборювати призові місця у літературних конкурсах» [2]: премія на республіканському конкурсі творів про молодь за повість «Там, за порогом» (1989), перша премія «Коронації слова» за роман «Острів Сильвестра» (2008), перемога у «Гранд Коронації» з романом «Століття Якова» (2010) та чимало інших. У творчому доробку В. Лиса – близько п'ятнадцяти романів. Це – «романи симптоматичні» (О. Клименко) у контексті української масової літератури: розраховані на широке коло читачів, вони свідчать про самодостатнє письмо автора, принциповість його творчого підходу, тому завжди новаторські, багатоаспектні (поліфонічно, наративно, проблемно-тематично, образно тощо), подекуди парадоксальні. Претендуючи водночас на альтернативність й елітарність, романи В. Лиса – експериментальні, оскільки творчо модифікують мистецькі надбання попередників й інтенсивно засвоюють жанрово-стильові новачі («Продавець долі», «І прибуде суддя», «Камінь посеред саду», «Острів Сильвестра», «Іван та Чорна Пантера», «Століття Якова», «Соло для Соломії»).